

ЛЕОНІД МОСЕНДЗ



ВОЛИНСЬКИЙ
РІК



ПОЕМА

В-ВО УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА
МЮНХЕН 1948

ЛЕОНІД МОСЕНДЗ



ВОЛИНСЬКИЙ РІК

ПОЕМА



diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА»

МЮНХЕН 1948

*Доньці Маріїці
на спомин
і припадку*

Обкладинка
Якова Гніздовського

Authorized by Headquarters European Command Civil Affairs
Division APO 757, A. G. 383. 7 GEC-AGO, from July 1947
Responsible editor and printer: Wasyl Pasieczniak.
Druck: R. Oldenbourg, Graphische Betriebe G. m. b. H., München

ЗАСПІВ

I

Геть вєсни, осені, літа і зими!
Не знати скільки ще прибуде вас!
Мої шляхи змінюлися не раз,
але де знайдуть відпочинок рими,
де спиниться розбриканий Пегас,¹
щоб, скинувши їздця разом із ними,
вернутись знову вільним на Парнас? ²

II

Отож не знати де, коли і як,
чи в цій, чи може іншій гемісфері,³
чи може розатомлений, в етері,
знайде притулок батько твій бурлак,
що вже давно чужі ключкує двері
і, вийшовши з подільських кобеляк ⁴
спинивсь на час в тирольському пленері.⁵

III

А тих дверей чимало і було,
(яких із «надцять» або й більше може),
та всі вони одна на одну схожі, —
крутих східців усе до них вело
без ліку. Біля «цербер» на сторожі,⁶
а заборони літерне чоло
наставилось уцєрте і вороже.

IV

»Вступ заборонений для псів і втікачів« ⁷
на мовах неможливих і можливих

стояло там, як за часів щасливих;
коли Конвент Європу був учив,⁸
як це Шеньє й Лявуазьє шкідливих⁹
вкорочувать і плодив партачів
балаканини, слави й помсти хтивих.

V

Онуків їх, — творців нових темниць,
нового міжпланетного звичаю,
утопленого в послуху одчаю, —
поборював твій батько і границь
був змушений шукать нового краю,
щоб утекти кайданів і в'язниць,
наганом вдосконаленого раю.¹⁰

VI

Але пощо тепер про це писать!
Як дасть Бог виростеш — в грубезнім томі
у власнім вільнім і щасливім домі
ти зможеш все це вільно прочитать,
згадавши всіх отих, хто в бурі й громі
змагань, під застінком погроз, проклять,
стояли на українськiм переломі.

VII

Тим, що схилились — доля — забуття!
Пощо бліді тривожить їхні тіні!
У гумус обернутися биліні,¹¹
(є каяття — немає вороття),
лише дуби самітні на рівнині
стоять дороговказами життя
малій, слабій, заблуканій людині.

VIII

Ах, Боже мій! І знов забрів у даль!
Що ж для майбутніх лишиться доцентів,

магістрів, професорів і студентів,
як зужию весь патос і мораль¹²
для власних римових експериментів?
Який до мене буде мати жаль
майбутній здвиг врочистих прелегентів!¹³

IX

Тож геть цю повинь міжнародніх рим!
Дай рученятко, серденько Марійко!
З тобою помандруємо удвійку
у ті часи, що, мов би синій дим,
з багать чабанських в'ється ще нестійко...
Але ось-ось розвіється, і з ним
сплунуть згадки, як дальня коломийка.

X

Про ті часи не чутинеш ніде,
тоб не прочитаєш в жаднім творі,
про що тобі оці рядки говорять,
про що тут мова спомину буде:
це твого роду безбережне море,
що здаля рокотом легенд гуде,
несе на щоглах ті самі прапори,

XI

що й досі ще не стратили ціни,
хоч перебули вже не в одній кризі!
Їх заклики у нашому девізі¹⁴
»свобода й честь« голосять з давнини.
Сторінку кожну у родовій книзі
позначили вже віддавна вони,
стояли на мечі і на чепізі,

XII

на сволоках, підніжках олтарів,
та найчастіше у відважнім серці,

що не вмлівало на останнім герці,¹⁵
запалювали очайдушний зрив,
були в палаючій сп'янілій скерці¹⁶
кохань, і в праці повсякденних днів...
Легенди, доню, ці з минулих літ
прийми у дар, а дещо в заповіт!

СПІВ ПЕРШИЙ

1

»Чи знаєш край...« так був почав колись
свою »Міньон« великий майстер Гете.¹⁷
А я: той край, над котрим простяглись
ялиці і сосни ігласті сплети,
де ще шугає в їхній хапці рись,
а в нетрях можна вгледіти сильвети¹⁸
останніх зубрів, як серед галяв
мів острови стремлять із моря трав.

2

А прийде час зимової хуги, —
виходять на узлісся бистрі тіні,
і тяглий заклик вовчої туги
почути у завивній хуртовині.
Габюю білою метуть сніги,
а в їх теплі Полісся та Волині
ввижаються, немов дитині, сні
про усмішки далекої весни.

3

Нарешті вщухла у каглі свиріль
(русалчині втомились грати діти),¹⁹
знесилена поклалась заметіль
на вгнуті до землі лабати віти,
на канти і карби осель і піль
та підгляда з відлог своєї свити,
як тане у прозорім ранку дим
над хутором Підзбужем самітним.

4

Над сніжною яскравістю рівнин
сплило у голубинь грудневе сонце;
до праці звичної робітних днин
давно збудився хутір. Лиш віконце
ще зафіранене одне та млин
заставлено, щоб добре спалось доньці,
яка вночі, у бурі і хуртиці,
з дітьми прибула на Різдво з столиці.

5

Тому то цілий дім немов притих:
шепоче й навшпиньки ступає пані,
у кухні причаївсь дівочий сміх,
старий лісничий не бурчить одраня
над сторінками урядових книг,
стих самовар (не підкидають грані),
і навіть вижель Буйда під столом ²⁰
тихіше гупає вертким хвостом.

6

Аж двері рип — і на порозі гість:
малий Марко прокинувся — і на звіди!
Ах, Боже мій! Хіба ж оце не злість
прогаять стільки часу до обіда!
Таж треба перевірить кожну звість,
що в місті чув про лісничівку діда,
де е, казали, пси, рушниці, коні
і навіть лис Микита на припоні.

7

Устав Марко — збудився світ зі сна!
(Хто може далі влєжати в постелі?)
Вже сніда мати, пущено млина,
щебечуть Валя і Марко веселі,

аж очі сяють в діда-бурчуна:
»Жили спокійно ми в своїй пустелі;
аж об'явилися ці гайдамаки, —
і спокій там, де вже зимують раки!«

8

А треба ще оббігти стайні, двір,
(нема там лиса, тільки серна Краля),
під коло глянути в млиновий вир,
дать хліба з сіллю коням у машталі,
в сажу бути, де кабан сидить на жир,
в коровнику і показати Валі,
який сердитий моркотун-індик,
коли на нього висунуть язик.

9

Так збігались, що аж забракло сил
малій сестрі — на шкурі спить медвежій —
але Марко в фотель заліз, за стіл,
з напругою причаєною стежить,
як дідових згадок птах-постикрил ²¹
переліта простору й часу межі,
й не розпізнать: це самоварний шум
чи тінкий шелест предковичних дум,

10

чи то з минулих, півзабутих слов
спалахують у споминах надії,
чи це останній оберемок дров
останніх іскор полум'яність сіє, —
але барвіста многозвучність мов
животворить прадавніх днів події,
й спитати би Марка про що він чув,
а відповідь була би: я там був!..

11

Ходи ж но хлопче, в давні ті часи,
в рік тисяча чотириста десятий,²²
коли через Литовщини ліси,
у передліття тишині нап'ятій,
перекликались сурем голоси:
»Гей, хто литвин! До зброї! Знов проклятий
одвічний ворог з заходу — німота
іде на край кривейта й вайделота!²³

12

На їх шоломах і плащах хрести,
у їх серцях погорда до литвина,
свій обичай хотять в нас завести
(литвин бо звір, лише барон — людина)
і меч тевтонський хоче нас змести.²⁴
Гей, хто литвин! Чекає батьківщина,
що німоти нестриманому шалу
не віддамо Литви ми на поталу!»

13

Послушний заклику священних труб,
наказові князівському Витовта,²⁵
прийшов наш предок з родом. Мов той дуб
з Перкунового гаю, шкура жовта²⁶
звисала з плеч його широких, чуб
із-під шолома дерся, і, немов та
могутня парость, жилава рука
в сокирного вростала держака.

14

Де розгорнула Прущини бори
Грюнвальдська заболочена рівнина,
зійшлися військ ворожих прапори:
прийшла Литві на поміч Україна,

забули і ляхи сварки старі,
з'явилась чехів чимала дружина,
і стали литвини, міцні і грізні,
перед тевтонів полчища залізні.

15

Здригнулась, задудніла кружина,
як рушили вперед важкі барони,
назустріч їм Витовтова стіна.
Сокири і списи наперегони
пішли у січ. А предка-литвина
могутній клич ізнявся над загони:
з сокирою навідлі, вперед роду
занутував він дайнос про свободу.²⁷

16

Тих пруських лип дрібновосковий цвіт
так міцно тхне, змішавшись з кривлею
з розметаною тягарем копит
грюнвальдською ропшистою землею,²⁸
що, хоч півтисячки минуло літ,
та він, Марко, мов бачить ту алею,
яку був предок прорубав у лісі
тевтонських телятів, мечів і списів.²⁹

17

Він бачить: кінь Витовтів топче в грязь
наїздничі подолані знам'єна,
(на кілька поколінь дістали зась
бундючні німці), ставши у стрем'єна
здійма шолома переможець князь,
сурма сурмить, уцухла різь шалена,
і через вечір липня, в даль розлоги,
акорди мчать »Те Деум« перемоги.³⁰

18

Де спалахнув найвище бою шал,
де вирішалось чи побіди бути,
де з тіл тевтонських наверхівся вал, —
там смерть знайшла литвина Корибута...
А княжий дарував універсал³¹
шляхецтво роду й герб: розбиті пута,
сокира злотна, вколо шарлат, синь
та »воля й честь« — девіз для поколінь.

19

Ах, як би добре цілу довгу ніч
так слухати до самого світанку!
В фотелі примоститися під піч
і хай би зовсім не було вже ранку!
Але термосить мати: »Певна річ:
заснув і він! А ну, вилазь, коханку!«
Ще отченаш і до постільки скок —
докаже сон бувальщини й казбк.

20

Хоч шкода дня, але солодкий сон!
(Чого то не насниться бігом ночі!)
Ось ліс залізних стовбурів-колон
сокирою литвин розбити хоче,
засіла серна Краля в фаєтон,³²
а млин дістав страшні тевтонські очі...
Марко ж і Валя, на коні обое,
ширяють над грюнвальдським полем бою.

СПІВ ДРУГИЙ

21

О, різдвяних на батьківщині свят
незагладимі, незабутні чари!
Ех! На машині Велсовій назад,³³
через чужинного життя примари,
податися би до волинських хат
по півзабуті від дитинства чари
уяви, віри й чистоти... Ану ж
їх ще зберіг од тих часів Підзбуж!

22

Темноту передранкових годин
враз сяєво розсунуло яскраве:
там, де над річкою скінчився тин, —
солом'яних верчів пала заграва
(приправ різдвяних неодмінний чин):
годованцева вивершилась слава!
Життя своє вигідне, сите й ласе
офірував на сало і ковбаси.

23

Яке це свято нюху і паху!
Будь всюди, Марку, поки не запізно!
Дім в пахощах коріння й часнику,
у кухні, як на ярмарку, завізно;
щось там шкварчить, парує; у кутку
на Буйду кіт Султан наїживсь грізно...
А на столі складають спритні руки
ковбас лискучі кільця, мов гадюки.

24

А цього дня герой колій — Андрій
ковтнув уже перцівки із півкварти
і в спогади таких самих подій
вплітає дотепи й перчисті жарти,
аж баба Ксеня бурмотить: »Старий,
а розум як і був — ніщо не вартий!
От, замість роздавать дівкам перчицю
придбав би ти собі вже молодицю!«

25

»Ах, бабо Ксеню! Мудрі, не дурні!
Усюди вам ввижається весілля
та сватальні вчуваються пісні!
Та пощо козакові бабське зілля!
Цеж ви, баби, притока всій журні!
Ви ж знищили й Адамове дозвілля,
коли на Єву божая рука
узяла хвіст од райського Сірка.«

26

»Як це було? Засумував Адам
(в раю також находять хвилі суму),
що самітним він мусить жити там.
Бог одгадав його таємну думу,
одне реберце взяв йому, і сам
почав тихесенько собі, без шуму,
стругати Єву; опісля під пліт
дав сохнути й подався на обід.«

27

»Та пришалався звідкілясь рудий
Сірко: понюхав — м'ясо... тай на зуби!..
Дохрумує реберцячко, радий,
що поживись... Виходить Панбіг любий —

нема вже Сви! Ухопив, гнівний,
Сірка за хвіст, утяв і, нам для згуби,
докінчив Єву. Так баби пішли
з Сіркової крутійської матли...«³⁴

28

»Ну й втяв же ти, Андріє! Тільки гріх
з тобою! А берись но до роботи!«
Веселі жарти, дотепи і сміх
до праці піддають смаку й охоти,
як лускотливий цугові батіг.
А дівора, мов миші з-поза плота,
зглядається на дня такого речі
з розлогих плеч напаленої печі.

29

Яких же заслужила ти поем,
українська пече! Ставши патріотам
прибіжище, фортеця і Едем,³⁵
була ти неборним їм оплотом,
що хоронив їх од усяких тем,
які б могли в них викликать скорботу
над долею народу й темним сумом
пошкодить травленню і мріям-думам.

30

А так на тобі кожен родолуб
безпечен був. Його спокуси світа
не вабили до мороку загуб.
На тобі він спокійно, многі літа
зростав, міцнішав, як підгірський дуб,
вигідно розкладав родові віти
й, відходячи на »Авраамле лоно«,³⁶
лишав тебе нащадкам по закону.

31 Але про це Самійленко вже втяв³⁷
колись не зле. Почну з кінця другого,
де ще ніхто не зуживав октав.³⁸
Без жарту й висміху: на щось такого
як наша піч — я ще не натрапляв
ніде у світі. Брак їй лиш одного:
могутніх крил, щоб в бомбовозній ролі
до »вороженьків« вдатись на гастролі.³⁹

32 Але Маркові і цього не брак:
піч для дитини — світ цілий у собі!
Тепер славетний він Сінбад-моряк,⁴⁰
везе з далекої пустелі Гобі⁴¹
пісок золотистий і морцям на знак
ласкавості дає по жмені!.. Пробі!
Спинися, Марку, в щирій щедроті,
бо не зістане маку для куті!

33 Ой лишенько! Подумаєш — кутя!
Ну, добре! Піч — це степ! Тебе, дівчино,
я взяв у бран. А ви тепер, браття,⁴²
князівну відбивайте! До загину
ми будем битись!.. В шалі завзяття
бійці уже вчепилися в чуприну.
Аж баба Ксеня, у руці копистку,⁴³
на піч приносить миротворчу звістку.

34 Лишіть їм, бабо, в теплім тім кутку
час-місце для геройської забави!
Чи ж знати, — може тільки у гуртку
дитячому, із келиха уяви

скоштує дехто чарівну й п'янку
скороминучість пристрасної слави,
за кóтрою, по думці Дон Кіхота,⁴⁴
як за безсмертям тужить вся істота.

35 Бо може статися, що довгий вік
перейдуть не як лицарі, а — Санчі,⁴⁵
із мрією: не тис би черевик,
а там до біса всі світові ганчі!⁴⁶
Нехай шука на них направу й лік
той божевільний Дон Кіхот із Манчі!..
Та й зрештою згадати би нам гоже,
що »цим малим належить царство Боже...«⁴⁷

36 Ах, ще би, ще би заслужила піч
всіляких вправ епічної маніри!
Але пора вже спать, поете! Ніч!
Спить хутір Підзбуж, люди сплять і звірі.
І тільки місяць, блідий як панич
тихенько став на зорянім подвір'ї
та підгляда, як сивий дід Мороз
на склі малює квіти тубероз.⁴⁸

СПІВ ТРЕТІЙ

37

Обтерли вже пшеницю макогони
та знов шурчать — перетирають мак,
а баба Ксеня, майстер забобонів,
таємний над узваром робить знак,
грибами пахне, перцем, цинамоном,
(Марко усього випробував смак),
а в сінях коропи і краснопери
із балії виплескують озера.

38

»Ах, рибоньки! Веселі та верткі!
Ходім но швидше подивитись, Валю!
Їх обдеруть зі златної луски,
втнуть голови без совісти і жалю
й, покравши потому на шматки...
Та ми врятуем їх!..« В широку шалю
вгорнули коропів, плотиць, лина,
на ганок скок — і вже біля млина!

39

»Не бачило нас, Валю, жадне око!
А нумо, ще і решту віднесім!..«
І з плескотом стрибають під лотоки
тубільці водяні в свій пінний дім.
Не знать, що дітям більш рум'янить щоки —
мороз чи поспіх з заміром своїм?..
Але глядить на них, крізь хмари сизі
ласкавий погляд того, що з Асізі.⁴⁹

40

Над хутором святочний віє дух
останнім дихом денної втоми,
все чепуриться, гамір дня ущух,
у сяві злотистому соломи
на по́куті стоїть уже дідух,⁵⁰
а по кутках, у присмерку заломів,
де образів злотисто-ризний ряд,
всміхаються вже вогники лампад.

41

А над обрусно-білими столами
вже сіно горбить сніжність скатертин,
(на сіні, між ослами і волами,
він народивсь, Маріїн тихий син),⁵¹
і виглядають діти між хмарка́ми
зорю, щоб скорше свят-вечірній чин,
яким, бодай на мить, зв'язати треба
мир на землі з благословенням неба.

42

І вже приймає урочисто дід
побажань свят-вечірніх щирий даток
та з кожним переломлює, як слід,
сніжистобілий свячений оплаток,⁵²
дзвенять чарки — старий підзбужський мід
бадьорить язика у паніматок,
іде-чергується дванадцять страв,
як звичай свят-вечірній наказав.

43

Малечі ж на долівці більше свято:
(ім при столі досить було куті)
в соломі шелестять тепер завзято,
збираючи горішки. У житті

таких хвилин прийдеться небагато
на повсякденній стрінуті путі,
коли для досконалости хвилини
ніщо не бракувало би людині.

44

Хтось далі чарівним кермує сном:
сріблястий дзвоник, несподійні співи —
і різдвяна зізвезда перед вікном.
неперевершене з'являє диво,
і горнуться колядники гуртом,
і стіни роздаються вправо-вліво,
щоби вмістити безбережний світ
уяви барвної дитячих літ.

45

Тож добрий вечір, пане господарю!
Співають янголи з височини,
зі сходу йдуть премудрі «тріє царі»,⁵³
в захопленні схилились чабани,
запахло ладаном, засяли дари,
і поспішає в далеч чужини
від Ірода із немовлям родина,⁵⁴
щоб людського захоронити сина.

46

Прокинувсь і старих богів гурток,
вже приспаних батьками і віками,
і полинув на крилах колядок
через віків навстіж розкриті брами.
Чуй: ось Моренин шелестястий крок,
це — Лада весняними йде стежками,
це — Велес тупотить, а це — Сварог
рокоче радісно, що народився Бог.⁵⁵

47

Ім вранці з клироса назустріч лине
 Дажбожих внуків радісний привіт,⁵⁶
 сивобородий піп напереміну
 підтверджує небесний заповіт,
 у сяйві срібла, злота і карміну
 іконостас... А деревлянський рід⁵⁷
 схиляється із впевненістю віри
 перетривать у віковому вирі.

48

(Ах, скільки споминів спішить у щик!
 Бундючні і прудкі, тужні й ласкаві!
 І знявся тремітний тужливий крик
 над нетерплячим хвилюванням лави:
 скоріш, прудкіш горнутися в цей вік,
 в привабливість химерної октави,
 щоби, бодай в луні ритмічних слів,
 підвестися над небуттям віків!)

49

Ось посівайла обійшли ізраня
 »із новим роком« хутірні кутки,⁵⁸
 наобертались по гостинах сані,
 нагостювались друзі й свояки,
 минулися водохреща-йордані,⁵⁹
 голодная кутя і щедрівки,⁶⁰
 віск стоплено і ворожбу відбуто,⁶¹
 щоби сватам в'язать щастило пута

50

весільних пар для радісних м'ясниць.
 А покищо — волинська завірюха
 збрала всю свою лютнєву міць
 і, надягнувши теплого кожуха,

присвистує до співних вечериць,⁶²
 що заворожений Марко їх слуха
 на припічку, під дзоркіт веретен —
 дитячий Одиссей серед сирен.⁶³

51

О, слухай, переймай, вбирай, дитино,
 цих слів і ритмів предковичний тон!
 Це, може статись, скарб отой єдиний,
 що зможеш взять колись, без перепон
 в далекі мандри, змушений невпинно
 всіх Одиссеїв справджувать закон:
 проходячи моря й краї всілякі
 носити в серці видиво Ітаки,⁶⁴

52

вітчинних обріїв блакитний пруг,
 ланів хвилястих килимні простори,
 річки у сріблі вихилястих дуг,
 а над усім — акордів цих повтори,
 які тебе на Одиссеїв круг
 все навертатимуть з чужої змори,
 щоб не забув про меч, і спис, і щит...
 На них чекає твій ітакський рід!

СПІВ ЧЕТВЕРТИЙ

53

Виття, квиління, посвисти і грюк —
лютує, скаженіє завірюха:

Люципер, пекла пан, із власних рук
бісицю видає за злого духа

й справляє перезв'у. Пекельний гук —
музики для диявольського вуха!

Це виють так, у найтемнішим пеклі,
від мук одчаю грішники запеклі.⁶⁵

54

Або страшний, без каяття, помер
злочинець, і на нього гострять зуби

Люциперові полчища химер⁶⁶
та підвивають всі пекельні труби...

»Така була хуртиця, як тепер,
коли самодержавця душогуба,
того, що »Тормозом« був світ прозвав,
Господь, нарешті, з цього світу взяв.⁶⁷

55

Так і тоді був лютував »Москаль«,⁶⁸
немов хотів забрати нашу землю
до пекла із собою цар-довгаль,
відходячи навік із свого Кремлю
(чи з Петербурзької імли) у даль,
де, »агельському сонмищеві внемля«⁶⁹
вдивляється помазаний той кат
у шибениць алейно-довгий ряд.

56

На кожній з них страшний достиглий плід:
тут декабрист, там поляка пізнати...⁷⁰

»Ах, Осипе! До ночі би не слід!..«
Бабуня встала й вийшла із кімнати,
замок на хвилику винувато дід,
піднесла очі від мережки мати,
і причаїлися Марко і Валя
під крилами беззвучної печалі.

57

»Так завше з нею«, — дід почав знова,
»як-но царя згадати Миколая.
Вже мала би затямить голова
моя, що болю він завдав без краю!..
Та на язик самі плинуть слова,
коли нагода спомин насуває
про перше повстання і сходить мова⁷¹
на »майстра дел заплечних« Муравйова.⁷²

58

Вже стільки літ сплило як по воді, —
та не забудь їй досі брата Яна.
Юнак був, майже ще дитя, тоді
як замість скрипки спис узяв улана...
Ах, за свободу душі молоді
все офірують! Та одного рана
його скосили муравйовські стріли
до тої, що й сам викопав могили...

59

Та й мому роду далась узнаки
північна миколаївська навала.
Ще тіло часто зносить канчуки,
але душі — заглада і потала,

коли її влучають п'ястуки...

Душа моїх батьків того зазнала,
коли прийшов указ, що повертати
до православ'я мусять уніяти.⁷³

60

Було тоді багато крові, сліз,
шпідрутів. Не піддався — до Сибіру!
За нас, дітей, батьки схились вниз,
але стару потай тримали віру.
Раз якось матір піп учить поліз
хреститись на московську маніру,
та втяли мати гнівно: Канчуки
вас вчили в бурсі, а мене — батьки!

61

Та ще пригадую собі нераз
я Достоевського й Шевченка. Знаю⁷⁴
чому так радо римував Тарас
»царі — псарі«. Як тую царську зграю
архангельський закличе трубний глас⁷⁵
на розрахунок — втопиться в одчаю
за всіх Петрів, Микол і Катерин
нажадок їхній — самодержець син!«

62

»Ну, тату! Дякувати Богу, цей
все ж ліпший, ніж колись його був батько.
Свободу міліонам дав людеЙ
Освободитель...« »Чортів син чи дядько —⁷⁶
все одне! Кращий він лиш фарисей!⁷⁷
»Тащіть і не пуцать«, — так само хвятько⁷⁸
уміє. Скасувавши кріпаків
панам із них настреньчив батраків.«

63

»Ах, тату! Ви сьогодні нігіліст!⁷⁸
 Як той Бакунін! Вчули би жандари!...«⁷⁹
 »Егеж! Туди би за розмов цих зміст
 попав, куди телят женуть Макари.⁸⁰
 Та все ж один ще перекину лист
 родинний — решті спогадів до пари:
 як ваша мама в тім далекім часі
 дала Освободителеві твому засі.

64

Не чула? Сталось це в ті давні дні,
 як ми до Підзбужу прийшли по шлюбі.
 Він був ще цісаревич. На весні
 все приїздив сюди на слуки. В зрубі⁸¹
 раз стрінулися з мамою одні.
 (Попроставали камергери грубі).⁸²
 Була красуня мама. В ловеласа⁸³
 стріпнулось серце на пригоду ласе.

65

І на приписаний двірський уклін
 був одповів у компліментній нуті
 та взяв за підборіддя маму. Він
 так звик собі у Смольнім інституті,⁸⁴
 де для шляхтянок і для їх родин
 найвища мрія — вінценосям бути
 метресами... Що там дівоча честь,⁸⁵
 як царських милостів за це, »не счесть«.

66

»Що ж мама?« »Мати головою — смик,
 і по руці нахабу! Вчула слідом
 »полячка« чи »гордячка«, як убік
 скрутила. Ані словом, ані видом

не зрадилась тоді. Аж через рік,
 як їй прийшли ковтки з олександритом.⁸⁶
 Вони лежать невживані в шухляді,
 а мати й згадувать про це не раді...«

67

Вщухає хуртовина. Об вікно
 вже не шурчать сухі долоні снігу,
 у присмеркне вгорнулись полотно
 закутини; подій минулих книгу
 перегортають діти заодно
 з дорослими; у тищу, мов у кригу,
 дитячі закувалися буття
 студеним подувом передчуття.

68

Так, Марку, так! Ще дочекаєш ти
 й твоїх дітей малі невинні діти,
 коли катів-батьків сини-кати
 прийдуть твій край, твій нарід теребити,
 зганять бичами під свої хрести
 і змушувать за це до »многі літа!..«
 Пошли тоді їм, Боже, віри й сили
 оборонити предківські могили!

СПІВ П'ЯТИЙ

69

»А подивіться но на малеч, тату,
як причаїлася в своїм кутку!
Не сплять, не сплять! Лиш чуть, як наростати
ім вуха ймуть! Скажіть но нам яку
зі сторійок отих, що їх багато
зібрали на підзбужському віку.
З них ароматом тхне, немов із скрині,
яку бабуня відкрива дитині.«

70

»Отож це сталось за царя Тимка,
як ще людей було на світі мало,
коли земля мов корж була тонка,
а всі горби на ній були із сала,
з сметани плеса, ріки з молока,
коли з дерев маківники звисали...
І був тоді цілій Волині пан
рід наших предків, лісових древлян.

71

Були вони усі тоді погани,
і де тепер наш хутір — тут Перун,
великий бог, мав гай святий. Древляни
ішли сюди на прощу. Жрець-відун
приносив жертви, віщував і рани
змовляв та різями таємних рун⁸⁷
карбив на сволок дії старовинні,
що стались на Поліссі та Волині.

72

І, насікаючи ряди карбів,
глибоко поринав віщун думками
у початки всіляких початків,
що стались між землею й небесами,
та часто на думках себе ловив,
як бути з деревлянськими богами,
що лише камінь, дерево та мідь...
І в серце сумніву вгризалась ідъ.

73

Їх одганяв од себе жрець Гудило
та поспішався у священний гай,
і намагався там віщун щосили
виконувать священний обичай.
Та в серці щось неприспаного тліло,
щось шпоталось, як не змагався край
покласти думам про богів безсмертних,
пліснотою і шашлями розжертих.

74

А тут ще поплили чутки чудні,
що скоро прийде край батьківській вірі,
Перуновій і Ладиній рідні.
Нові боги, цілком нової міри,
об'являться — ласкаві, не жадні
жертів кривавих, людської офіри...
І відчував у всім Гудило жрець,
що невідкличний близиться кінець.

75

Аж звідки не взялися княжі вої,
їх клічами озвався древлянський бір:
уцав Перун, росколотив надвоє,
схилився гай під вістрями сокир...

О, боги! Чом же громової зброї
не ужисте проти цих безвір?
Де ділися твої, Перуне, стріли?
Куди ви всі, Дажбожичі, поділись? **

76

Ось день за днем поволі промина —
не оживають боги дерев'яні!
Але так само лісом йде луна,
так само роси падають поранні,
так само повна зір височина,
так само, як жили, живуть древляни...
Перед новим схилився Богом світ,
новий прийняв од нього заповіт...

77

Із Києва йде в ліси Волині
посольство княже: вчити деревлян,
як Трійці поклоняться триєдиній,
зробити із поганців християн,
побудувать по всій землі святині
та обернути край у Божий лан...
Єпископ їх веде благочестивий,
на Божу путь древлян навести хтивий.

78

Ось якось їх завів доріжки слід
серед хащів на затишну поляну.
І дивляться: сивобородий дід
колоду перескакує старанно.
В один бік скок — низький уклін на схід:
»Від мене, Боже, це прийми в пошану!
А це мені!..« І перескок назад...
Та знов і знов зусильних скоків ряд.

79

Здивовано на діда і колоду
 глядять послі: »Гей, діду, зупинись!
 З якогось ти, старий, дивного роду!«
 Низенько дід засапаний вклонивсь:
 »Вітайте, подорожні, у господу!
 Я був жерцем Перуновим колись.
 І служить Богу новому Гудило,
 як каже серце й дозволяє тіло.«

80

»А хто ж тебе навчив?« »Ніхто! Я сам
 потрохи пізнавав нового Бога.
 Пощо тому древлянський вбогий храм,
 кому є храмом зоряна облога!
 Пощо тому із Греків фіміям,⁸⁰
 кому кадять квітчасті перелогі!
 І не жадний офір і молитов,
 хто творить все і все вбирає знов.

81

Але душа горить йому служити,
 йому піднести вдячність і хвалу.
 Отак часом батькам збитошні діти
 приносять відданість своєю малу.
 І я оце із ним останні літа
 розділяю, у поросі й пилу,
 не золото, офіри й паполому,⁸¹
 але років старечих щиру втому!«

82

І княжі засміялися мужі...
 Та звів єпископ руки, наче крила,
 з благословенням: »Далі так служи
 ти Господеві, старче! Люба й мила

йому ця служба. Нам же поможи
 мать віру, Боже, як в жерця Гудила!
 Щоб нас зняла вона над земський круг:
 Ідіже хоцет, там бо рицет Дух!...«⁸¹

83

Ах, скільки, скільки вже минуло років,
 як свій древлянський край ти залишив,
 мій прадіде! Але життєвих кроків
 твоїх ще бачу слід, ще чую слів
 незабувальні вирази глибокі,
 звучить у мене ще могутній зрив
 акордів, що творив ти на органі,
 коли, бувало, грав при службі ранній,

84

або коли в неділю ти нераз
 апостола читав перед амвоном,⁸²
 на клиросі сплітаючи свій бас⁸³
 з дяківським неумілим баритоном...
 І, стаючи в пригоді повсякчас,
 хто у біді — було тобі законом
 умовностей переступати пруг,
 бо над усе тобі був лише Дух.

85

Як мріється глибоко і таємно
 на розмежіві світла й темноти!
 Вступилось до буденности буденне,
 у присмерку так ясно бачиш ти
 все, що за дня розшукував даремно
 під променистим дахом сьйноті...
 А ось тепер само прийшло, шепоче,
 щось таємниче повідати хоче,

щось хоче розказати тобі без слів,
 всеобіймаючим зв'язати тоном
 минулість мудру посивілих днів
 з юнацьким до прийдешности розгоном,
 і де тепер панує сум і гнів —
 проголосити радість там законом
 та привітати кожен духа рух:
 »Идіже хочет, там бо рищет Дух!«

СПІВ ШОСТИЙ

87

О, провесни несмілі перші кроки!
 Хто стежив вас в лютнєві ясні дні:
 в млі сафіровій обрії широкі,⁹⁴
 зпрозорені бурульки крижані,
 і заперх ледової поволоки
 на снігових завіях... А на пні
 метелик пружить проти сонця крильця,
 та пролісків вистромлюються бильця.

88

А потім знов закрутить сніговій...
 Та марна лють розлюченого лютня,
 бо юний березень вже тут мерщій,
 і грає верховіттям, мов на лютні,⁹⁵
 вогкий і запашистий буревій
 та в ніч шпурляє заклики могутні...
 Ніхто про це не вмів сказати стільки
 прекрасного, як Морґенштерн і Рільке.⁹⁶

89

А ма́сляна жада собі по праву,
 докінчити масну пору́ м'ясниць,
 з усього радить вишпотать забаву,
 дівок перевінчать на молодиць,
 та випить — закусити так, щоб славу
 гульняцькую не похилити ниць,
 щоб грало серце, сяли очі й ліця...
 Тож веселімся, поки веселиться!

90

Хоч завтра нас чека грижі полин,
 їдь каяття, терпка покута
 за безліч перевершених провин,
 хоч завтра нам із »Мізерере« нута,⁹⁷
 хоч завтра не піднесемось з колін, —
 але сьогодні наш барвінок-рута,
 сьогодні сяють нам серця і лица...
 Тож звеселяймося, поки веселиться!

91

Нема сальця — конопляна олія,
 суха тараня замість ковбаси,
 від печі духовитий запах віє
 печених бараболь... Пісні часи
 прийшли на світ! Але не трать надії:
 на свята, Марку, все це від'їси!
 Тепер же піст усім! І для Султана
 нема ані м'ясяця, ані сметани.

92

Це тільки раз якогось десь ченця
 (оповіда пов'агом баба Ксеня)
 так закортіло в піст сальця-м'ясяця,
 так спокушав рогатий на печеню,
 що грішник у ігумена-отця⁹⁸
 з монастиря був випросивсь, в кишеню
 сягнув глибоко й порося придбав
 та, всмаживши, під рясу заховав.

93

Чека отець-ігумен біля брами:
 »Що приховав ти, брате, під полу?«
 Запшотавсь зі страху чернець словами:
 »Це рибку я придбав для загалу!

Та щоб не думав, отче, що устами
 моїми йде брехня — на сором злу
 дай, Господи, щоб цес карасятко
 та й обернулось вмить у поросятко!...«

94

Довгобороді і старі як світ
 у баби Ксені жарти й анекдоти,
 але пізнати в них заглохлий слід
 веселої спудейської давноти,⁹⁹
 острожської доби побляклий цвіт,¹⁰⁰
 коли романські з заходу бон-моти¹⁰¹
 заміщували у козацький тон
 вертепи, канти та Декамерон.¹⁰²

95

А з провесни стає весна поволі,
 сичать гадами й топляться сніги,
 набрякли соком верхів'ття голі,
 піднесла річка лід над береги,
 із закликом нестриманої волі
 у простори зазивної туги,
 шукаючи нездійсненої мрії,
 летять ключі з таємного вирію.¹⁰³

96

У полудень спішаться журавлі,
 кидаючи журні — журливі звуки;
 спускаються під вечір до землі
 з пересвистами гостродзьобі слуки;
 а в марцевій поранковій імлі
 шпурляють гуси тяглі перегуки...
 Істота повна вщерть таємних сил...
 Ах чом, чому не маєш, Марку, крил?

97

Та, Боже борони, щоб журавлями
ти не назвав розсурмлених птахів!
Бо цілий рік журбою і жалями
буде томить нездійснимий зазив
у голубінь, щоб досягти крилами
підзоряних недосягальних див...
Тож їх назв'їм веселиками, друзі,¹⁰⁴
щоб серце не томилось в марній тузі:

98

Коли би пощастило це мені
вхопити настрій днів отих примхливий
та ув'язнити у свої пісні, —
то мав би я дарунок мерехтливий
коханню свому першому — Весні...
Та був хтось більше, аніж я, щасливий:
уклав його в свої волинські вірші
Олекса Стефанович не сугірше.¹⁰⁵

99

За сафіровим бором вечір гасне,
взялися склистим шёрхом баюркі,
і голубінь, таку прозор-ясну,
зацяткували тремітні зірки...
»Та все прекрасне й щасне лиш дочасне!..« —
підносять з глибини думки гіркі
молитви Сирина покутні тони,¹⁰⁶
де правляться у церковці »поклони«.

100

Не зна Марко ще тяготи гріхів,
та все ж передчуттям тонким дитини
тремтить істота, і таємність слів
чаклує завороженість хвилини.

Поклони б'є до темних образів,
покутує майбутні ще провини,
домолюючи щирю шепотінь:
»Любови духа дай мені!.. Амінь!«¹⁰⁷

101

А на амвоні темнім чорна ряса
взиває каяття в долину сліз.
Суворо спогляда з іконостаса
синкліт святих із потемнілих риз,¹⁰⁸
і тільки вид нерукотворний Спаса
з любовію зглядається униз
на суми і жалі людського роду,
на ту ж, безпечну від віків, природу

102

забудькуватих, без турбот дітей,
що їх покликав світ на мить в гостину
та зараз же, під стук і грюк костей,
розваживши і кару і провину,
знов одпуски розвезених гостей
у ту ж, звідкіль з'явилися, країну...
Все промина, як сон, як тон, як тїнь...
Лише любов перетрива!.. Амінь!..

СПІВ СЬОМИЙ

103

Сьогодні в ясній церковці з вербою
стояв Марко, торкаючись часом
пухнатих котиків-бруньок щокою...
До хати не ввійшов, а вбіг чвалом:
»Не я це б'ю — верба!« І шмаг лозою:¹⁰⁹
гармидер, крик і вереск над кублом...
Неділя вербна... І уже за тиждень
так палко жданий, радісний Великдень.

104

Хай сам собі тепер дім раду дасть, —
дітей бо кличуть обрії далекі.
Ось в лісі зацвіла пахуца рясть;
будують на млині гніздо лелеки,
долинює на серні Кралі масть,
а на вершку дугласівки-смереки,
обштрибуючи жовтим дзьобом фрак,
до милої примилюється грак.

105

Тремтять над борозною теплі хвилі
(святий Петро пасе своїх овець),¹¹⁰
тріщить під лемішем сухе бадилля,
спішить Бенедо доорать кінець,
бо зникне сонце, й чортове весілля
в Четвер Зелений почина танець.¹¹¹
Тому й читаються сьогодні »страсті«,¹¹²
щоб бісові минули нас напасті.

106

Плинé проста величність простих слів
через осяяні царські ворота,¹¹³
дванадцять повторюючи разів
спокутливу трагедію Голготи.¹¹⁴
Уклінно хиляться ряди голів
перед глибінню Божої скорботи,
і блимають вогні, і пахне віск,
поклавсь на серце несподійний тиск

107

леґенди-заповіту, що в давніні
побожно прийняла її Волинь:
непімщені нащадками донині
з'являються в страсний четвер, терпінь
Христових слухать, гайдамацькі тіні,
втішаючись, що їхніх поколінь
не минуть дні воскресні-великодні
по муках, страстях і тортурах Кодні.¹¹⁵

108

А з паперті прийма пахуца ніч¹¹⁶
в обійми весняні юрми утому,
цяткує кружину зірками свіч,
що поспішаються мерщій додому.
При бабі Ксені і Марко обіч
(а свічечка в ліхтарику, як в гнома)¹¹⁷
в уяві радісну плекає мить,
як він хреста на сволок начадить.¹¹⁸

109

На хуторі скінчилися перегони
останніх праць. На збірному столі
гора чудес. Суворі заборони
утримують цікавих звіддалі.

Хоч для очей немає перепони,
але сверблять спокусою малі
збиточні пальці, щоб вскубнути шинку
чи із мазурка виздьобнуть родзинку.

110

Тож Мάρко й Валя ревно у кутку
покутують свої скромні збитки,
відчувши на беззахиснім задку,
які в малих бувають заробітки.
Аж добра баба Ксеня в потайку
несе мигдал і втіху: »Досить, дітки!
Така на світі доля всіх дітók,
щоб їх гріхи покутував задók.

111

Бо як у цю гріхів і сліз долину
та посилає Панбіг дитиня, —
ввесь розум укладає в ту частину,
звідкіль ростуть їй ніжки. А рідня,
якщо кохає любую дитину,
в голівку розум здолу наганя.
Отож досить! Забудьте горе й сльози!
Все змелеться до першого морозу!»

112

Ні, Ні! Не я, я мусів би Бройгель¹¹⁹
ужити свого пензля і палітри,
чи теж Гаргантюа й Пантаґрюель,¹²⁰
всілякого споживання арбітри,¹²¹
воскреснути, щоби до всіх земель,
у всі кінці, на всі чотири вітри,
рознести хоч би тої слави тінь
волинських великодніх розговінь.

113

Убрані в барвну складність візерунків
з полумисків сміються писанки —
плід невибагливо-простих лаштунків
і баби Ксені спритної руки.
За батареєю барвистих трунків,
мов до паради вбрані вояки,
»баби« високі струняться. (До речі,¹²²
їх ледве-ледве витягли із печі).

114

В зубах із хрином кілька поросят
печених; глядечеві точить слину
ковбас і шинок тонкий аромат;
вигідно умостившись на спину,
індик із фаршем (великодніх свят
смачна офіра) зве до розговину;
а сирних пасок чималий гурток
між печивом вмостився у куток.

115

На боці — кулінарії еліта:¹²³
тетерева й фазани, як живі
звели голівки барвні гордовито
над прозеленню житньої трави.
Як доказ господининого спириту —
фортеці і собори цукрові...
Та все списать — мені бракує дару
того, що мав Рабле або Драй-Хмара.¹²⁴

116

Христос Воскрес!.. Воїстину Воскрес!..
Стук-стук хрестом... Роздалась навстіж
брама...¹²⁵
Десь морок днів страсних імлюю щез...

З осяяного радісного храму
лине у ніч воскресний спів небес.
Піднісни перемоги орифляму¹²⁶
над переможену Смертю смерть,
життя весь світ наповнило ущерть.

117

Розправивши козацькі вуса сиві,
христосується смаковито дід;
(дівчата й молодиці особливо...)
Марка жінки цілують узабрід,
навколо могилки гудуть щасливі,
з сусідом обіймається сусід,
на свячення ждуть великодні »яства«,¹²⁷
з поранку місяць сходить червонастий...

118

Усе наглитися — скорше, скорше в дім!
Старе — мале чекає на свячене,
щоби покласти край часам пісним.
Не спить і Підзбуж. Смажене й печене
вгина столи. Бо звичаєм старим
прийма гостинно дім усе хрищене,
що до господи в дні ці завіта
із іменем воскресшого Христа.

119

Всі страви — відкриття по довгім пості,
ще й в супроводі доброго ковтка...
На підпитку господарі і гості
вже розв'язали трохи язика.
Завзявся дід на жарт до єгомостів:¹²⁸
»Чи зна ксьондз-пробоц, чом у них така¹²⁹
маніра звать »вельканоц« цее свято,¹³⁰
а в нас »великдень« звать його прийнято?

Бо попадю еґомоць має в нас,
 то й день йому здається завеликий,
 а вам, безженцям, станеться нераз
 велика ніч з хвилинами без ліку...»
 Але Маркові теж спинився час:
 тримаючись старого свого звуку,
 в фотелі він злапався у сонну сіть,
 і писанка в руці його лежить.

СПІВ ВОСЬМИЙ

121

Вернулись з Риму до костелів дзвони,¹³¹
 воскресли й голоси дзвінкi церков,
 та з вітром весняним наперегони
 перекликаються через ліси ізнов
 металних мов лункі потужні тони.
 Хто у житті хоч раз почув цей зов,
 проживши дні ці чисті, променисті
 в барвистім великодньому намисті, —

122

той на усе життя зачер з криниць,
 з джерельностей прабатьківського роду,
 безсмертя й вічності могутню міць,
 наблизився і зазирнув до зроду
 джерел, які з темноти таємниць
 животворять надію про свободу...
 Той з незнищених збудував ланок
 собі в прийдешність родову місток.

123

Там, Марку, де моря і океани
 кінчаються ще далі ніж вирій,
 де на спочинок сонце йде до рана,
 куди спада зірок вогнистий рій, —
 жие одвіку дивний люд — рахмани.
 Не знає часу він, не зна й подій,
 ані уродин, ні кінця сумного,
 не відає ні доброго, ні зголо.¹³²

124

У цей рахманний таємничий край
такі відходять душі після скону,
які загіршіні, щоб потрапити в рай,
але заправедні і для полону
пекельного. А мають там звичай
довідатись про Великодні дзвони,
коли їм хвилі донесуть річок
шкарлупини свячених писанок.

125

Тож киньте, діти, в великодні хвилі
червону шкаралупину з яець.
Хто зна, чи не чекають наші милі
в рахманному краю на рішенець
останній, щоби душі їх безкрилі
піднеслися у зоряний вінець...
Щороку їм »Христос Воскрес!« — надія,
що ближчає до них свободи мрія.

126

У цій воскресній весняній порі
по всіх кутках Полісся та Волині
їмуть оживати тихі цвинтарі
на день Томи Невірного. Во нині¹³³
з'явилися сюди малі й старі,
щоб перенести в поминальнім чині
прабатьківських надій живі вогні
через сучасність у прийдешні дні.

127

Струмлять з бруньок топольних аромати,
вишні скидають ніжні пелюстки,
убрались могилки в квітчасті шати,
у рушники, обруси і хустки,

і не забуло Великодне свято
про крашанки барвисті та паски...
Сьогодні злучаться із святом Житні¹³⁴
древлянські предки на врочистій тризні.¹³⁵

128

О, Смерте! Де тепер твоє жало!
О, Пекло! Де твоя поділась сила!
Довкола сяйво, квіти і тепло...
Христос Воскрес!.. Тендітний брязк кадила...
Старих хрестів завітчане чоло...
І жайворонків пісня многокрила...
Ні, ми не вмерли! Лиш тамуєм дих!
Бо він не мертвих Бог, але живих!

129

Покроплено уже гроби останні,
доспівано останні тропарі,¹³⁶
і руки все приправили старанні
для проводів веселої пори,¹³⁷
щоб душечкам при щирім частуванні
відгикувалось легко угорі,
споглянувши, як на землі нащадки
без щирої їх не лишають згадки.

130

Пригадуючи давніх днів діла,
веселі і журні життя витівки,
куми довкола горбика-стола
кружлять чарки горілки і наливки,
вже з уст пливе сама лише хвала
на тих, що вічної дійшли домівки...
Аж, врешті, як кінчає сонце путь,
вже за небіжчиків здоров'я п'ють.

131 Ми ж, Марку, підемо в куток зелений
до того он самітнього хреста
серед мережива вишень і кленів.
Нехай твої обізвуться вуста
до тих, що не лежать в землі свяченій,
привітом переможного Христа,
до предків, що спочили на чужині...
Над цим горбком їх дух ширяє нині.

132 Один із них пройшов чималий шлях
під бунчуками гетьмана-вигнанця,¹³⁸
спочивши десь в Молдавщини степах.¹³⁹
Склав голову один на празьких шанцях,¹⁴⁰
коли батуринський кривавий жак¹⁴¹
Суворов повторив. За Корсиканця¹⁴²
геройської шляхетної доби
Європу всю один пройшов, щоби

133 лишитися на Бородінським полі,¹⁴³
а брат його недовго пережив,
під Ляйпцігом дійшов такої ж долі...¹⁴⁴
Про Яна чув ти кілька вже разів,
а тих кількох, що в їхніх душах волі
звучав зазивний необорний зрив, —
вколисують сибірські заметілі,
де плещуть об граніт Байкальські хвилі.¹⁴⁵

134 Та ще нескоро, Марку мій, кінець!
Ще прийдуть жертви на вівар свободи,
ще спопелить вогонь їх унівець
а попіл змиють Лети темні води, —¹⁴⁶

аж той останній упаде Борець,
остання жертва звільненого раду!
І скличе їх воскресних дзвонів тон
у предківської слави Пантеон.¹⁴⁷

135 Усі прийдуть тоді: чубасті вої
із мудрими князями на чолі,
мужі із Лаври й Софії Святої,
останні непіддаїні королі,¹⁴⁸
незгноблені берладники-ізгої,¹⁴⁹
і лицарі свободи і ріллі,
що, меч при боці, у руках чепіги,
ломали степу чорноземні криги,

136 ті, що віддали міць сердець і рук
за невмирущу візію Богдана,¹⁵⁰
що у добі вигнань, тортур і мук
не прийняли наказів од тирана,
що їм Парижу й Ротердаму брук
ятрив істоту, як пекуча рана...¹⁵¹
Христос Воскрес! заклич до них усіх,
бо він є Бог не мертвих, а живих.

СПІВ ДЕВ'ЯТИЙ

137

Вплітають гімн весни Ярило й Лада¹⁵²
у радісний хорал Зелених Свят,
тхне ворожлива чарівна принада
з замаяних в густе клечання хат.¹⁵³
Квітчастих лук безкрає Ельдорадо¹⁵⁴
здійма в блакить кадильний аромат,
і гонить легіт золотисті хвилі
по житніх піль квітучим дозвіллі.

138

Хто прийде ввечір там, де дві ріці
обрамили в трикутник сінокоса,
й почує, як нараз у всі кінці
сопілка забринить многоголоса,
й од срібла плес відлуняться гонці
дзвінких пісень понад вечірні роси, —
той не забуде, хоч проживши й вік,
гармонію цих лук, гаїв і рік.

139

Чужий, хоч рідний, Ігор нам Стравінський¹⁵⁵
зібрав дбайливо тих акордів слід,
і запліднив древлянський дух волинський
його таланту повновісний плід...
(В чужому шатті геній український
іде непізнаний крізь цілий світ...)
Одначе про музичні ці алюри
найкраще знає все Стемповський Юрій.¹⁵⁶

140

Не хочеться лишать духмяних лук,
заслухавшись у чарівні тремолі, —¹⁵⁷
та з Підзбужу бринить зазивний гук:
чека вечерея... Край красі і волі...
Вколисує у сон млиновий стук,
з дугласівками шепчуться тополі,
й одгукується тужно поле й гай,
як з комишів обізветься бугай...¹⁵⁸

141

Столітніх сосен червонасті вежі
замкнули непроступно виднокруг,
та в їхні присмеркні таємні межі
проклався ледь помітний сліду пруг.
Відважся но лише на їхні стежі,
і доведуть тебе до тихих смуг
галяв забутих в з'єлені і тиші,
де все поганством предковичнім дише,

142

де, мавши душу Лесину живу,¹⁵⁹
почуєш пісню білої берізки,
побачиш і русалку лісову,
як ко́су запліта в дрібненькі кіски,
на чарівну натрапиш сон-траву,
до тебе лісовик підійде близько...
Причастен станеш тайни і краси,
що їх таять волинські ще ліси.

143

Натрапивши на запуст між пеньками¹⁶⁰
скуштуєш і суніць і полуниць
(за першими бо »сунеш« між билка́ми,
за другими — згинаєшся »півниць«),

й, обтяжений мовча́нкою й думками,
умостишся край лісу горілиць
та підглядатимеш, як білі хмари
будують в сині казкові примари,

144

як починає половіти жит
ще донедавна прерія зелена,¹⁶¹
як...Та послухай краще, Марку, міт,¹⁶²
що прийняла його Волинь хрищена
з отих посивілих прадавніх літ,
коли оці, на почув лиш, імена
були тоді живі і близькі нам,
оцим полям, і лукам, і хатам.

145

За тих часів Христос з учениками
вчащав охоче на свою Волинь,
коли над лісом, нивами й річка́ми
тремтіла переджнивности теплінь,
коли рої дзуміли, а садками
йшов стиглий дух, і в першу золотінь
вбиралася чиясь сквапливо нива,
щоби ось-ось вже розпочати жнива.

146

Тоді, мандруючи через садки,
де, мов краплини в зелені застигли,
обтяжили гілля важкі грушки,
такі сочисті, запашні і стиглі, —
побачили святі мандрівники:
під грушкою простягсь козак, навідлі
і руки й чуб, та жде, щоб без турбот
йому упала грушка просто в рот.

147

»О, Майстре! І пощо такé ледащо?«
 Зачудувались з нехиттю святі.
 »На світі, любі діти, кожне нащо
 дістало значені свої путі,
 й не схибити йому із них нізащо...«
 Сховався ласкавий усміх у куті
 Христових уст. Мандрують мовчки далі
 в передполудневім липневім палі.

148

І бачать: у долині тихій жне
 злотистий житній лан красуня-жниця.
 Хоч вколо жаром печі поле тхне
 і запливають пóтом очі й лица, —
 але й на мить дівчина не спічне,
 невпинно блискає серпóва криця,
 перéвесло підперезало сніп
 і вже новий росте їй біля стіп.

149

»Яка дівчина гарна й працьовита!
 На світі мало, Вчителю, таких!
 Сама одна на лан широкий жита,
 однісінька, без друзів помічних...
 Чека її напевно знакомила
 відплата в днях майбутніх життєвих!«
 І посміхнувсь Христос: »Оцю дівчину
 козак-лінюх дістане за дружину.«

150

»Це нагорода, Равві, їй така?«
 Апостоли від дива аж спинились...
 »Таж це покута дівчині гірка
 за те, що праці віддає всі сили!«

І знов засяла усмішка м'яка
 Христові на обличчі: »Друзі милі!
 Якби й дружина в неї мав цей сприт —
 вони б удвох загарбали весь світ!..«

151

Хоч слухає Марко — думки далеко: —
 там, де вози риплять під вантагом,
 де під полúкіпками жнівна спека
 збирає вірних друзів, щоб гуртом
 змайстрити змія: бісова пащека,
 з ганчір'я хвіст барвистим ланцюгом...
 Та розбіг стежкою межі стернями,
 і змій підносить серце над ланами.

152

В поліття з літа йде волинський шлях,
 минулися суніці, йдуть чорниці,
 повійка поснувалася по стернях,
 і теплі пахоці живиці й глиці
 змішалися із духом по грибах,
 із ароматом гречки-медуниці...
 Й приймає лагідно сухий пісок
 у теплу глиб важкий, утомний крок.

153

Крізь деревлянську землю Лада-юнка
 навесні несла китицю надій.
 Помона-молодиця крочить струнко¹⁶³
 з кошем врожаю. Спас і Маковій¹⁶⁴
 благословляють плідности дарунки:
 колосся, мед, цілющий деревій,
 грушки, сливки і яблука рум'яні,
 що їх на свячення принесли зраня.

154

Не покуштуй, мамусу, уважай,
 перед Чесного Спаса днем врочистим,
 який рум'яних яблук урожай!
 Бо душенькам твоїх дітей пречистім,
 заховуючи райський обичай,
 не дасть Петро по яблучку сочистім,
 якщоби перед свяченням плодів
 тебе, як Еву, демон спокусив.¹⁶⁵

155

Догримують своє вихрі політні
 (відвідує древлян Ілля-Перун),
 а гороблині ночі оксамитні
 торкаються в душі таємних струн:
 це Божий перст віщує нам новітні
 погрози знаками вогнистих рун, —
 »менé текéл« грізнé і невідкличне,¹⁶⁶
 що, мов прокляття, нависа дідичне...

156

За те, що відреклись святих знамен
 колись свобідного палкого роду,
 за те, що славу батьківських імен
 продали за сумирність і вигоду,
 за те... Але ввижаються ген-ген
 душі дитячій дні величні зроду,
 коли останній зрив палких синів
 розвіє злагоду волинських снів.

СПІВ ДЕСЯТИЙ

157

Від'їлися шпаків крикливі зграї,
 взялися раду радить ластівки,
 із гнізд лелеча молодь учащає
 на батьківські болотяні ставки,
 під лісом горобина достигає,
 опеньки в зрубі облягли пеньки,
 і кличе лось суперника до бою,
 як присмерк обгортає ліс габою.

158

Ах, бережися серце! В цій добі
 такій сумній, солодкій і тужливій,
 щоб не злапатись до тенет тобі
 осіннього кохання! В бурнім зриві
 впадеш за жертву пізній ворожбі,
 згориш в останньому, п'янкім пориві!..
 Вважай: іде волинський Вересіль¹⁶⁷
 між злотних підлісків і ясних піль!

159

Не встигла й ти замкнута, бабусю, дверця
 свого чуття в ті давні, юні дні,
 й не мож було захоронити серця,
 що спалахнуло вперше восені.
 Покинула Мазурські ти озерця
 у батьківській далекій стороні,
 новій вітчизні віддалась у прийми,
 де звало серце, надили обійми!..

160

Тепер вертаєш думкою назад,
у ті далекі, давні роковини.
Луна погроз і пристрасних порад
звучить ізнов з забутої вітчизни...
Та розгортаються в барвистий ряд
років підзбужських радісні хвилини.
О, виплатилась боротьба і біль
за дні, що розпочав їх вересіль!

161

Зітхнеш — і повідатимеш Маркові
історії віджеврілих давнин,
укритих попелом любови й крові.
Іх викликає спомин із далин,
та оживляє чаклування мови
побляклі барви сутінкових днин.
Глядять, не відриваючись, дитина,
як за картиною іде картина:

162

Москва, Україна, Польща і Литва,
царі й гетьмани, мир, війна і звади,
легенд забутих пристрасні слова,
ритмічна завороженість балюди...
Тут, Марку, ти дістав ковток питв'я
із джерела кастальської принади,¹⁶⁸
приймавши першу правду з тим ковтком,
що слово є усього початком.

163

Тому силаб Міцкевичевих дари¹⁶⁹
і Шіллерів лункий, прозорий рим,¹⁷⁰
Енеевих пригод співучі чари,¹⁷¹
Шевченкових погроз далекий грім,

що віщував, мов доля, «кари, кари!» —
усе Марко сприйма чуттям тонким.
О, бережи, істото, зерно Слова
щоби за ярих днів посіять знова!

164

Скороминуча чарівна пора
злотисто-барвних днів волинських. В'арта
незрівняних рядків із-під пера
нового Кітса або фарб Макарта.¹⁷²
Та простягає жовтнева Мара.¹⁷³
серпанок смерти над імлістим «завтра»...
Не бійся! Щоб воскреснуть на весні
заснути-вмерти треба восені!

165

Не смерть це — сон у матірному лоні:
сон прозябця у стиглому плоді,
і бруньки сон в пухнатій оболоні,
дрімота-сон в закриженій воді...
Прийде пора — тепла й любови племінь
торкнеться смерти-сну й ураз тоді
життя постане із дрімоти-смерти:
щоби любити і жити — треба вмерти!

166

Ні, ні, філософе! Щоб вмерти — жить
раніше треба! Чуй: цимбали, скрипка,
і бубон навіжено бубонить,
аж дзеленьчить у вікнах кожна шибка.
А серцеві дівочому досить,
(щоб тріпоталось мов срібляста рибка),
почути від музиків: «Мойше, шпіль!..»
Прийшла доба заручин і весіль.¹⁷⁴

167

»Просили на весілля тато й мама
та й прошу я!« Дівчина б'є чолом,
і рушника вишиваного рама
кладеться під калач сніжистим тлом — ¹⁷⁵
від молодії дар. Барвіста пляма
весільного гуртка іде селом,
із завзяттям пейсаті тнуть музики,
кричать малі, всміхаються великі,

168

пригадуючи молоді літа,
дні залицання, сватання і шлюбу.
Минулася досягнена мета,
перетривалось радощі і згубу,
і рід ізнов у дітях оберта
на щасну лиць повторних днів рахубу.
Тож грай, музико! Голосніш цимбали!
Щоб аж чарки і підківки брязчали!

169

П'яниця п'є, бо вже не пить не може,
бурлака п'є — забудь свою біду,
англієць — бо йому здається гоже
упитися, »як лорд«, а під їду ¹⁷⁶
француз з аперитиву робить ложе, ¹⁷⁷
дикун проп'є жінок і череду...
Древляни ж п'ють (і ніде правди діти),
бо »для Русі веселіє єсть пити« ¹⁷⁸

170

Тому то і весіллям зветься це,
бо з серця геть гризот буденних брила,
бо сяє безтурботністю лице,
бо повен стіл і повні вцерьт барила...

Були здорові, пивши! У сільце
вам гарна, кумцю, пташечка влетіла!
Тож побажаймо їм копу дітей
і добрий міх, повнісінький грошей!

171

Веселі дзвони кличуть з-поза бору,
щоб поспішатись до села чимдуж,
і хутір квапиться, щоб встиг упору
на празник осамітнений Підзбуж. ¹⁷⁹
У церкві стиск, і навіть до притвору
не протиснувся б і в'юнистий вуж.
Але з'явився дід коло порога —
і вмить до клиросу вільна дорога.

172

А потім — празникові дні гостин,
(уміють частувать сільські, Люкулли); ¹⁸⁰
далеко геть утомний біг годин,
намагу, піт і втому — всі забули,
земля-праматір далась на спочин, —
смакують діти дари, що набули...
Благословен ваш труд, його плоди,
бо варт є працівник своєї мзди! ¹⁸¹

173

Одвідавши приятелів і друзів,
(зубрівка всюди мала добрий смак), ¹⁸²
в гостинному егомосцевім крузі
отаборився дід нарешті — знак,
що жарт і сміх триматимуть в напрузі
родинний гурт. І чути вже: »Бо так
вже й лишиться при цім правдивім слові:
нема то, як котові і попові!..

174

Кінець забаві! Бо прийшов Пилип!¹⁸³
 Ще нижче листопадно-хмарний килим,
 цілими днями чуть з стодоли ціп,
 встають поранки в шатті посивілім,
 дід одміря в патрони порох, дріб,
 і Буйда б'є хвостом нетерпеливим.
 Біля печей збираються жінки,
 летять на звіди перші сніжинки...

175

І знов зима. Завершилося коло,
 вернувся вітер на свої круги,
 і плеще знов, як океан об моло,¹⁸⁴
 волинський рік в ті самі береги
 повторности. Крижане забороло
 спустили знов морози і сніги...
 Хоч од розлуки серце і ятриться,
 але чека Марка назад столиця,

176

студена, непривітна і чужа,
 ждуть (може й зрадницькі) чужі пороги,
 і радощі чужі й чужа грижа...
 Та вже поклала пруг перестороги
 через життя волинських днів межа!
 Не схибиш ти, дитино, вже з дороги,
 яку тобі проклав Волинський Рік:
 Свободі й Слову приректи свій вік.

ДОСПІВ

XIII

Був вік камінний, бронзовий, залізний,
 вік пари, динаміту, літаків,
 вік електричності, бундючних слів,
 дрібних, жорстоких чи порожніх»ізмів«...¹⁸⁵
 У макабричнім тінку кістяків¹⁸⁶
 на ще нечуваній кривавій тризні
 гряде Атомний Вік на кон віків.

XIV

Його віта надхнення дівчаків,
 жадних забави, швидкості і зміни.
 Що перед тим було-лиш гра дитини,
 лиш спроби підсвідомих початків,
 даремно промарновані години
 безсилим, хоч учених, диваків,
 що борсались без цілі і причини...

XV

Тепер доба приходить Надлюдини,
 яка зеніт росколе і надір,¹⁸⁷
 пізнає космос до найдальших зір¹⁸⁸
 і на складові розкладе частини,
 нестримувана забобоном вір,
 істотности билини і тварини!
 Іде доба незнаних ще манір,

XVI

коли в ненависті постане мир,
 під мусом концентраків навзаводи

братерством спалахнуть усі народи,
і людство упірне в щасливий вир
спокою, споживання й насолоди!..
Та обзивається душа: не вір
в цю візію надщастя й надсвободи!¹⁸⁹

XVII

Коли було дійшло до миру й згоди
через насильство, примус чи наказ?
Чи ж з'являться з лябораторій, враз,
удосконалених людей породи?
Ні! Не в пробівках — в серці власнім нас¹
очікують і кари й нагороди!
Бо не подасть конваеровий пас¹⁹¹

XVIII

для тих, що прийдуть безіменних мас
»ан гро« чи »ан деталь« любов і ласку.¹⁹²
Останню відшукаємо розв'язку
не там, де кублиться космічний газ,
завдавши таємницям всім поразку.
Тоді дійдем замріяних оаз,¹⁹³
почувши щастя недосяжну казку, —

XIX

коли з душі зірвемо панцер-маску
неситої, як вовкулак, жади.
Вона жене нас на підбої: »Йди!
Загинь, але, послухний обов'язку,
підбий ввесь світ!..« І ми сюди-туди
кидаємось сквапливо і боязко,
як вівці полохливі з череди.

XX

Таж Майстер був сказав колись: »Гляди:
що як усього матимеш доволі,

зробившись паном світової долі,
а душу згубиш?» О, вряди-годи¹⁹⁴
ви, розумом міцні, а серцем кволі,
прислухайтеся до тихої ходи
прадавніх благовість про царство волі:

XXI

вона у нас самих, у тихій ролі
сердець. Там все на відкриття чека:
і дружби мужньої міцна рука,
кохання першого солодкі болі,
довірливість дитяча гомінка,
й нестримана, як вільний вітер в полі,
всетворча радість, знаходом п'янка, —

XXII

всі речі життєві, мов ріка,
несе буття нам навпроти без ліку.
Не вибирай із них лише велику,
що розголосом-славою грімка.
Не в громах бур, не в лев'ячому рику —
в тонкім акорді леготу й струмка
людині дух з'являється відвіку.

XXIII

У молитвах, а не в офірнім крику
шукає божества вдумливий жрець,
не океан — Касталії живець
під життєдайну перейма опіку
надхнення прозябець; пророк, борець
і вождь ідуть в пустелю дику
приправитись на творчий реченець...

XXIV

Отак і той, нових границь творець,
пророк і вождь, обіцяний вітчизні,

об'явиться у дні останні, грізні
не з розпаду атомових тілець,
а з тихих слів, приречених дідизні,
із тиші наших відданих сердець.
Їх зберегли нам Предківські Роки,
щоб будувать на них могли віки!

—o—

Зеєфельд у Тиролі.
Лютий-листопад 1946.

ПОЯСНЕННЯ:

1. Пегас — у старовинних греків казковий крилатий кінь, тепер — символ поетичного надхнення.
2. Парнас — гора в Греції, де, за старовинними греками, мали жити Музи — богині мистецтва.
3. Гемісфера — півкуля.
4. Кобеляки — колись мале, тихе полтавське місто; символ провінції.
5. Пленер — малярська назва для праць з відкритого простору, взагалі — околиця, країна.
6. Цербер — у старовинних греків казкова почвара, що стерегла царства мертвих, тепер символ кожного пересадного доглядача.
7. Заборона ця була виписана на прикордонних стовпах деяких сусідів із Францією, німецьких держав, за часів французької революції, наприкінці XVIII в.
8. Конвент — установчі збори першої французької революції наприкінці XVIII в., що вславилися революційною неспідаємністю.
9. Шен'є Андре — молодий і талановитий французький поет (1762—1794), страчений на наказ революційного трибуналу конвенту. Лявуаз'є Антуан — (1743—1794) великий французький учений тієї ж доби, що загинув так само, як і Шен'є.
10. Наган — система російського військового револьвера.
11. Гумус — перегнилі сучастки всього існуючого на землі, що творять ґрунт.
12. Патос — піднесений, часом штучний, настрій промови.
13. Прелегент — промовець.
14. Девіз — гасло, клич.
15. Герць — військовий двобій, дужання.
16. Скерцо — музичний твір бурхливо-фантастичного змісту.
17. Гете Вольфганг (1749—1832) — найбільший німецький поет.
18. Сильвети — обриси.
19. Кагла — комин; за волинськими віруваннями до кагли ховаються русалчині діти під час завірюхи й грають там.
20. Вижель — порода псів до полювання.
21. Птах-шостикрил — казковий птах старосхідноукраїнських вірувань.

74. Достоевський Федір (1821—1881) — славний російський письменник українсько-білоруського походження; був на засланні.
75. Архангели — ангельський чин, що скликає сурмою на страшний суд.
76. Освободитель — визволитель — урядовий титул, що достав був цар Олександр II, син Миколи I-го, за звільнення селян від кріпацтва. Але скупо наділені землею українські селяни ставали часто знов батраками поміщиків.
77. Тягнуть і не пускають — тягти й не пускати — насмішливе гасло російської влади.
78. Нігіліст — так у Росії часів царя Олександра II-го (1855—1881) звали прихильників скрайніх революційних партій.
79. Бакунін Михайло (1814—1876) російський революціонер, основник анархізму.
80. Куди Макар телят жене — в Росії іронічний вираз для заслання.
81. Слуки — ще бекаси — перелетні птахи ранньої весни, на яких залюбки полюють.
82. Камергер — придворний чин.
83. Ловелас — герой роману англійського письменника Ричардсона з XVIII в., переносно — бабій.
84. Смольний інститут — за царських часів школа й пансіон у Ленінграді для шляхтянок.
85. Метреса — коханка.
86. Олександрит — уральський самоцвіт, ще дорожчий від діаманту.
87. Руни — знаки, що їх уживали прадавні слов'яни.
88. Дажбожичі — поганські боги, діти Перуна-Дажбога.
89. Фіміям — пахучий сумішок, що його привозили з Візантії для кадження в храмах.
90. Паполома — візантійська золототкана тканина.
91. Євангельський вираз у церковнослов'янській мові, що значить: дух ширше де хоче.
92. Амвон — церковне підвищення, на якому стоїть олтар; апостол — історія апостолів, що читається при богослуженні.
93. Клирос — церковне підвищення для хору.
94. Сафіровий — темносиній, як самоцвіт, сафір.
95. Лютя — струнний інструмент.
96. Морґенштерн Христіан і Рільке Райнер Марія — знані німецькі поети XIX—XX в.
97. Мізерере — латинський церковний спів покутливого змісту.
98. Ігумен — керівник монастиря.
99. Спудей — староукраїнська назва студента.
100. Острожська доба — часи на Волині в XVI в., коли існував у м. Острозі славетний український університет.
101. Бон-мот — з франц. дотеп, жарг.
102. Декамерон — збірка дотепних оповідань італійського поета Боккаччо (1313—1375).
103. Вірші — країна, куди відлітають на зиму птахи.
104. Веселихами треба за волинськими переказами звати весняних журавлів, щоб не журитися.
105. Стефанович Олекса — сучасний український поет.
106. Поклони — вечірнє богослуження в час передвеликоднього посту, на якому читається, з доземними поклонами, молитва Єфрема Сирина.
107. Закінчення молитви Є. Сирина.
108. Синкліт — з грецького — збори, рада.
109. Так примовляють, коли свяченою, за тиждень до Великодня, лозою, шмагають один одного, особливо ж дітей, «щоб здорові були».
110. Так кажуть, коли весною тепле повітря тремтить над землею.
111. Четвер зелений, жильний, чистий, спрасний, — все це назви четверга перед Великодньою неділею.
112. Страсті — вечірнє богослуження на страшний четвер, на якому читаються 12 євангелій про муки й смерть Христа. При читанні стоять вірні із свічками в руках.
113. Царські ворота — двері в іконостасі, що сполучають олтар з останнім церковним простором.
114. Голгота — місце Христових мук і смерті.
115. Кодня — містечко на Волині, де у XVIII в. російсько-польський суд засуджував на тортури й смерть гайдамаків.
116. Паперть — церковний ганок.
117. Гном — карлуватий чоловічок, що стереже з ліхтариком гірських скарбів.
118. Свічкою, з якою стоять на страстях, нааджують його ж вечора в хаті хреста на стелі.
119. Бройгелль — кілька флямандських малярів (XVI—XVII в., славних своїми побутовими картинами).
120. Гаргантюа й Пантаґрюель — герої одноіменного роману франц. письменника Франсуа Рабле з XVI в.: аматори випити й закутити.
121. Арбітер — суддя, знавець.
122. Баба — великоднє печиво, що іноді так високо сходить у печі, що його тяжко звідти вийняти.
123. Кулінарія — мистецтво приправи страв.
124. Драй-Хмара — український поет, що загинув у 40-вих роках на засланні і в голодній уяві списав українські добірні страви.

125. Стук-стук хрестом — при нічному Великодньому богослуженні священник стукає хрестом у церковні двері, які відчиняють на спомин про розкриття Христового гробу.
126. Орифляма — короґва, прапор переможця.
127. Яства — з церковнослов'янського, страви.
128. Єгомосць — з польського, староукраїнський титул священників на Правобережжі.
129. Ксьондз-пробош — у католиків поляків титул священника пароха.
130. Вельканоц — назва Великодня у поляків.
131. До Риму, за католицькою легендою, відлітають на час страсного тижня костельні дзвони.
132. Рахманська легенда у різних відмінах є поширена по цілій Україні.
133. Тома Невірний — апостол, що сумнівався у Христове воскресення.
134. Жизнь — староукраїнська назва життя.
135. Тризна — староукраїнські поминки померлих.
136. Тропар — рід церковної пісні.
137. Проводи — поминки померлих.
138. Гетьман-Вигнанець — гетьман Іван Мазепа (1643—1709). Бунчук — кінський хвіст на довгому державу — ознака гетьманської влади.
139. Молдавічина — частина сучасної Румунії.
140. Празькі шанці — укріплене передмістя Варшави Прага, що його населення російський генерал Суворов наказав після штурму вирізати р. 1794.
141. Батурин — столиця гетьмана Івана Мазепи, що її населення російський генерал Меншиков наказав після штурму змасакрувати р. 1709.
142. Корсиканець — французький імператор Наполеон I, що походив з Корсики (1769—1821).
143. Бородіно — село біля Москви, де р. 1812 був французько-російський бій.
144. Ляйтціг — місто в Німеччині, де р. 1813 війська проти французьких союзників розбили війська Наполеона.
145. Байкал — найбільше озеро Сибіру, де в околиці є місця примусових праць у руднях.
146. Лета — у старовинних греків ріка в країні мертвих, що її вода дає забуття душам умерлих.
147. Пантеон — у старовинних римлян храм для богів цілого світу; взагалі ж місце, де почитуються геройські предки.
148. Непіддайнї королї — галицько-володимирські королї, що не хотїли пристати на унію.
149. Верладники-ізгої — українські князі XII в., що, шукавши удїлу поза Україною, були вигнанцями, із-

- гоями. Вони заснували на Молдавічині місто Берлад, звідки й пішла їхня назва.
150. Візія Богдана Хмельницького — самостійна Україна.
151. Париж і Ротердам — у цих містах забито С. Петлюру (Париж) і Є. Коновальця (Ротердам).
152. Ярило й Лада — у старовинних українців бог весни й богиня кохання.
153. Клечання — зелені галузки.
154. Ельдорадо — з еспанського — казкова країна щастя, краси й добробуту.
155. Стравінський Ігор — сучасний російський композитор українсько-польського походження.
156. Стамповський Юрій — сучасний польський публіцист і музичний критик.
157. Тремоло — переливчастий спів.
158. Вугай — нічний болотаний птах, що його голос подібний до бугасового бучання.
159. Лесина душа — тут мається на увазі українська письменниця Леся Українка (1870—1913), що залишила про Волинь казкову драму «Лісова пісня».
160. Так пояснюють назви цих ягід.
161. Прерія — безкраї степи північної Америки.
162. Мїт — легенда, старовинний переказ, казка.
163. Помона — в старовинних, римлян богиня осінньої плідности садків.
164. Спас і Маковій — свята на початку серпня, коли по церквах святять овочі, мед, мак і зілля.
165. Легенда, за якою матері померлих дітей не сміють куштувати яблук перед свяченням їх на Спаса.
166. Мене, тежел... слова, що ними, за Біблією, було заповіджено загибель Вавилонського царства.
167. Вересіль — вересень.
168. Кастальське джерело — у старовинних греків джерело творчого надхнення.
169. Сяляби — віршова форма у тих мовах, що мають сталий наголос, напр., польська. Міцкевич Адам — національний польський поет (1798—1855).
170. Шіллер Фрідріх — німецький поет (1759—1805).
171. Енеєві пригоди — тут натяк на поему «Енеїда» Котляревського.
172. Кітс Джон — англійський поет-лірик початків XIX в. Макарт Ганс — австрійський маляр декоративної барвистости з кінця XIX в.
173. Мара — або Морена — богиня зими й смерти у поган, наших предків.
174. Шпіль — по жидівськи «грай»; музикантами на Правобережжі були здебільша жиди.

175. Рушник і калач — дарунки при запрошенні на весілля від молодої.
176. Як лорд упитися — вираз про дуже п'яного в англійців.
177. Аперитиф — у французів випивка перед їжою.
178. Вираз князя Володимира Святого про охоту старих українців випити.
179. Празник — так на Правобережжі зветься гучні свята на честь храмового святого, що справляються здебільша восени.
180. Люкулл — відомий своїми розкішними прийняттями — стародавній римський багатій.
181. Мзда — старослов'янське слово для платні, зарібку.
182. Зубрівка — жорілка, настояна на т. зв. траві зубрівці.
183. Пилип — день пам'яті св. Пилипа, 14-го листопада, коли починається передріздвяний піст.
184. Моло — штучний беріг морської пристані.
185. Изми — на «ізм» кінчається багато слів, що значать нові рухи, течії, погляди.
186. Макабричний — мертвяцький.
187. Зеніт — точка в небесному просторі над нами, Надір — під нами.
188. Космос — всесвіт.
189. Візія — уява, мрія.
190. Пробівка — скляна вузька довга склянка, що вживається в хемії.
191. Конваер — рухомий пас на багатьох фабриках, що підвозить до робітника працю.
192. Ан гро і ан деталь — купецькі вирази з французького, що значать «гуртом і вроздріб».
193. Оаза — в пісковій пустелі місце, де є вода й рослинність; взагалі ж місце відпочинку для душі й тіла.
194. Євангельський вираз Христа: «Що людині з того, як весь світ здобуде, а душу свою стратить?»

Ціна 6.— НМ.